

Rapport 2015:2

Ergonomi i kvinnors arbetsmiljö

– Inspektioner 2012-2014 med fokus på
bedömning av risker för belastningsskada

Enheten för region öst
Kersti Lorén, 010-730 97 85
Minke Wersäll, 010 - 730 97 45

EKA - Inspektioner 2012-2014 med fokus på bedömning av risker för belastningsskada

Projektnamn: Ergonomi i Kvinnors Arbetsmiljö, delprojekt tillsyn 2012-2014
Projektägare: Boel Callermo
Projektledare: Minke Wersäll
Delprojektledare: Kersti Lorén IRV, inspektionsaktiviteter
Delprojektledare: Ruth Carlsson RM, kunskapsinhämtning och - spridning
Projektgruppen: Leif Häggström Nätfalk, IRN; Ulla Norrby och Helena Westlund, K

1. Sammanfattning

Arbetsmiljöverket genomförde från januari till mitten av september 2014 en nationell tillsynsaktivitet som avslutade projektet Ergonomi i kvinnors arbetsmiljö 2011-2014. Syftet med tillsynen var att bidra till att öka arbetsgivarnas kunskaper om riskerna för belastningsskada i deras verksamhet och även öka kunskaperna om hur dessa kan förebyggas. Syftet internt var att fler inspektörer skulle ha möjlighet att uppdatera eller lära sig de riskbedömningsmetoder som projektet använt sig av under de föregående tillsynsaktiviteterna 2012 och 2013.

Regionerna fick välja vilken inriktning och bransch inspektörerna skulle fokusera på - personförflyttningar eller manuell hantering av varor, redskap och/eller verktyg. Arbetsplatser inom vård och omsorg inspekterades, och till liten del även färdtjänsten, med fokus på riskbedömning vid personförflyttningar. I övrigt inspekterades livsmedelsindustri, tillverkningsindustri, bygg och anläggningsarbete, partihandel, butikshandel, förskolor samt tvätterier med fokus på bedömning av risker för belastningsskada.

Målet med antal planerade inspektionsbesök har uppnåtts och inspektörerna noterade vid sina återbesök att arbetsgivarna har arbetat med bedömning av risker för belastningsskada på ett engagerat sätt.

2. Inledning

Denna rapport innehåller en sammanställning av resultaten för tillsynen i projektet Ergonomi i Kvinnors Arbetsmiljö (EKA) 2014 och summerar resultatet för hela tillsynen i EKA under perioden 2012-2014.

3. Syfte, mål och avgränsningar för projektet

Syftet med tillsynen för hela perioden var att den skulle leda till ökad kunskap om ergonomi i kvinnors arbetsmiljö inom de branscher som besöktes och bidra till att införa användbara metoder för att uppmärksamma risker för belastningsskada. Särskilt fokus lades på bedömning av risker vid repetitivt, handintensivt arbete och manuell hantering av bördor samt vid personförflyttningar.

Målet med tillsynen var att fler arbetsgivare skulle känna till vilka risker för belastningsskada som arbetstagarna i verksamheten kan utsättas för och kunna bedöma allvarlighetsgraden i dessa för att kunna arbeta systematiskt med arbetsmiljöförbättringar. Fler arbetsgivare skulle också känna till exempel på verktyg som synliggör risker för belastningsskada. Ett internt perspektiv var att alla inspektörer skulle kunna använda sig av bedömningsverktyg som stöd för att i tillsynen uppmärksamma risker för belastningsskada och föra dialog om ergonomi i det systematiska arbetsmiljöarbetet. Ett annat mål var att föra in ett genusperspektiv i tillsynen.

Regionerna kunde i 2014 års tillsyn själva välja vilken av de olika tillsynsaktiviteterna inspektörerna skulle delta i. Antingen deltog man i "EKA KIM och HARM" eller i "EKA Personförflyttningar", eller i båda. I "EKA KIM och HARM" användes tre olika metoder för att bedöma risker för belastningsskada vid repetitivt arbete (Hand Arm Riskbedömnings Metod - HARM) och manuell hantering (ADI 627 och 668 "Bedöm risker vid manuell

hantering" Key Item Method – KIM I och KIM II). I första hand valdes här branscher där varor, redskap och/eller verktyg hanterades manuellt.

I "EKA Personförflyttningar" användes metoderna Tilthermometer och PTAI (Patient Transfer Assessment Tool) för att uppmärksamma risker för belastningsskada. Inom ramen för "EKA Personförflyttning" ingick även tillsyn av taxiföretag som kör färdtjänst.

4. Uppnått resultat för projektet

Externt 2012-2014

Under 2012-2014 har 2891 arbetsställen fått 4577 besök. Det kvantitativa målet att besöka 2800 arbetsställen nåddes med råge. Tillsynen fick stor spridning då 75 procent av alla besök utfördes på arbetsställen med fler än 20 anställda. I 70 procent av besöken i "EKA KIM och HARM" har vi varit hos arbetsgivare med minst 20 anställda. I 80 procent av besöken i "EKA Personförflyttningar" har vi varit hos arbetsgivare med minst 20 anställda. I "EKA KIM och HARM" har vi besökt 1684 arbetsställen. 1160 arbetsställen har fått inspektionsmeddelande med i snitt 3 krav per skrivelse. I "EKA Personförflyttningar" har vi besökt 1207 arbetsställen och av dem har 941 fått inspektionsmeddelanden med i snitt 3,7 krav per skrivelse. Snittet krav per skrivelse är detsamma varje tillsynsår. Vi ställde fler krav i insatsen med personförflyttningar än i insatsen KIM och HARM.

Tabell 1. Antal besök, inspektionsmeddelanden och krav per insats och år.

Årtal	KIM och HARM		Personförflyttningar		Total
	2012	2014	2013	2014	2012-2014
Arbetsställen	828	856	663	544	2891
Antal besök	1272	1160	1251	894	4577
Inspektionsmeddelande	528	632	527	414	2101
Antal krav	1595	1721	2007	1477	6800

Internt 2012-2014

Under projektperioden har samtliga inspektörer haft tillfälle att genomgå utbildning i metoder för bedömning av risker för belastningsskada. De ansvariga inspektörerna i projektet som finns på varje region har genomfört

dessa för sina kollegor. I "EKA KIM och HARM" inspekterade 74 kvinnor och 73 män, medan 52 kvinnor och 23 män inspekterade "EKA Personförflyttningar". Det innebär att betydligt fler kvinnor än män inspekterade i vård och omsorg vilket följer traditionen inom Arbetsmiljöverket att fler kvinnor än män inspekterar inom vård och omsorg.

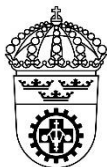
Fler besök gjordes med HARM och KIM (2523 stycken) än med personförflyttning (2054 stycken) Av samtliga inspektörer har 79 procent deltagit i någon av tillsynsaktiviteterna under 2012-2014, 83 procent av de kvinnliga inspektörerna och 75 procent av de manliga. Många inspektörer har deltagit i båda tillsynsaktiviteterna.

Tabell 3. Antal inspektörer, uppdelat på kvinnor och män, som deltagit i respektive inriktning på tillsyn under 2012-2014.

2012-2014	Tillsyn EKA KIM och HARM				Tillsyn EKA Personförflyttningar		
	♀/♂	♀	♂	Summa ♀/♂	♀	♂	Summa ♀/♂
IRN	16 ♀ 15 ♂	10	12	22	8	5	13
IRM	21 ♀ 22 ♂	12	13	25	14	2	16
IRÖ	32 ♀ 27 ♂	21	20	41	9	2	11
IRV	26 ♀ 26 ♂	17	15	32	8	5	13
IRS	23 ♀ 22 ♂	14	13	27	13	9	22
Summa	118 ♀ 112 ♂	74	73	144	52	23	75

Externt 2014:

Inom enbart ramen för 2014 års insats; "EKA KIM och HARM" samt "EKA Personförflyttningar" har 1375 inspektioner och 737 uppföljningar genomförts.

Inspektionerna 2014 genomfördes från januari till mitten av september. Vi genomförde besök i 1251 företag och organisationer i "EKA KIM och HARM" och 894 företag, organisationer, kommuner eller landsting i "EKA Personförflyttningar", 77 av dessa genomfördes inom färdtjänsten (se bilaga 1). Dessa siffror avser både inspektioner, informationsinsatser, och uppföljningar.

Tabell 2. Resultat "EKA KIM och HARM" samt "EKA Personförflyttningar" besök 2014. Antal besök jämfört med planerade besök.

2014 Region	Enligt plan	EKA KIM HARM			EKA Personförflyttning			TOTAL
		Insp	Uppf	Total	Insp	Uppf	Tot	
Nord	330	167	97	264	95	38	133	397
Mitt	400	99	56	155	120	63	183	338
Öst	620	284	148	432	63	47	110	542
Väst	490	120	50	170	150	92	242	412
Syd	420	130	81	211	147	65	212	423
Totalt	2260	800	432	1232	575	305	880	2112

5. Utvärdering av planering och genomförande 2014

Upplägget för tillsyn i "EKA Personförflyttningar" var detsamma som i 2013 års tillsyn med fokus på personförflyttningar (se rapport 2014:05). Metoderna Tilthermometer och PTAI användes. I de reflekterande samtalen uttrycktes önskemål om fler, enklare, verktyg för att bedöma risker för belastningsskada i den enskilda förflyttningssituationen.

Vid "EKA KIM och HARM" använde vi tre olika metoder för att bedöma risker för belastningsskada vid repetitivt arbete och manuell hantering, HARM, KIM I och KIM II. I första hand valdes branscher där varor, redskap och/eller verktyg hanterades manuellt. Upplägget var detsamma som i 2012 års tillsyn (se rapport 2013:07).

För att införa ett tydligare genusperspektiv vid inspektionerna ställde vi 2014 tre frågor, oavsett vilken bransch som inspekterades:

- Hur är könsfördelningen på arbetsplatsen?

- Utför kvinnor och män samma arbetsuppgifter?
- Finns könsuppdelad statistik om till exempel sjukfrånvaro?

Frågorna syftade till att sätta fokus på om det finns omotiverade skillnader i arbetsförhållandena för män och kvinnor. I reflekterande samtal med inspektörer framkom att inspektörerna såg värdet i att ha med sig verktyg för att synliggöra risker för belastningsskada, och att dessa uppskattades även av arbetsgivarna. Inspektörerna tyckte också att de tre frågorna hjälpte till att få igång en diskussion om genusperspektiv på arbetsplatsen. Under projekttiden har vi efterhand tydligare sett vikten av att det finns ett genusperspektiv i det systematiska arbetsmiljöarbetet.

Målet med tillsynsinsatsen var att arbetsgivarna skulle känna till risker för belastningsskada i verksamheten och på olika nivåer skapa förutsättningar för rätt belastning. I de reflekterande samtalen har vi fått signaler om att arbetsgivarna arbetat engagerat med frågorna och vi har också avslutat de absolut flesta av ärendena i hela tillsynsinsatsen.

Ett strategiskt val vi gjorde i planeringen av tillsynen var att vi skulle nå ut till så många arbetstagare som möjligt för att uppnå målet att projektet skulle ha positiva effekter på såväl kvinnors som mäns arbetsmiljö. I 70 procent av besöken i "EKA KIM och HARM" har vi varit hos arbetsgivare med minst 20 anställda. I 80 procent av besöken i "EKA Personförflyttningar" har vi varit hos arbetsgivare med minst 20 anställda. Eftersom regionerna själva kunde välja vilka branscher inspektörerna skulle besöka har tillsynen fått stor spridning.

Ett viktigt syfte med hela tillsynsinsatsen 2012-2014 var att fler arbetsmiljöinspektörer skulle uppmärksamma risker för belastningsskada och ställa krav på åtgärder. Detta uppnåddes eftersom fyra av fem inspektörer deltog i insatsen.

6. Diskussion

Det har varit relativt enkelt att hitta verktyg för att bedöma risker för belastningsskada vid manuell hantering, det vill säga hantering av varor, redskap och/eller verktyg. Det är en väsentlig skillnad mellan

personförflyttningar och förflyttning eller hantering av varor. Det krävs god kommunikation mellan arbetstagare och vårdtagare för att personförflyttningen ska kunna genomföras på ett skonsamt sätt för båda parter. Betydelsen av att rapportera tillbud har betonats i kravställandet. Att personförflyttningar är svåra att standardisera har gjort att det har varit svårare för inspektörerna att bedöma om tillräckliga kunskaper finns hos arbetstagarna inom vård och omsorg. Det är önskvärt att parterna inom vård och omsorg gemensamt anger en miniminivå för förflyttningskunskap för alla anställda arbetstagare och chefer.

- Mål med grundutbildning för olika yrkesgrupper, nyanställda och vikarier.
- Mål med uppföljning och påfyllning.
- Omfattning i tid och med vilken regelbundenhet.
- Hur ska det säkerställas i organisationen att arbetstagarna har tillräckliga kunskaper?

En liten del av insatsen "EKA Personförflyttningar" fokuserade på persontransport inom färdtjänsten, där ser vi ett behov av att fortsätta med tillsynen över landet och även fokusera på kunskaper hos dem som upphandlar dessa tjänster inom kommunerna.

Genom de tre frågorna:

- Hur är fördelningen mellan kvinnor och män på arbetsplatsen?
- Gör kvinnor och män samma saker?
- Finns könsuppdelad statistik om till exempel sjukfrånvaro?

lärde vi oss att komplettera diskussionerna med arbetsgivaren och har blivit bättre på att bemöta myter som "hon är ju så flink i fingrarna, det där klarar ingen karl av" eller "han tycker att det är roligt med maskinerna och ingen av kvinnorna vill befatta sig med dem". På så sätt ser vi också lättare när kön ges betydelse arbetet. Genom kunskapssammanställningen "Belastning genus och hälsa" har vi lärt oss att de fysiologiska skillnaderna mellan kvinnor och män inte i någon särskild omfattning förklarar skillnaden i belastningsrelaterad ohälsa mellan män och kvinnor. Förklaringen ligger främst på organisatorisk nivå, det vill säga organiseringen av arbetet. Vi ser tydligt vikten av att fortsätta sprida den kunskapen både externt och internt.

Vi har nått våra mål att samtliga inspektörer skulle få ett kunskapslyft och ha möjlighet att vara med och inspektera inom ramen för EKA. Vi har nått det antal arbetsgivare som vi hade tänkt med råge och det stora flertalet av dessa har över 20 anställda vilket gör att inspektionerna nått många kvinnor och män. Vi behöver fortsätta inspektera med fokus på ergonomifrågorna för att befästa kunskaperna hos våra inspektörer och ytterligare sprida metoder för att bedöma risken för belastningsskada. Det finns en uppsjö av arbetsställen kvar att besöka med detta fokus.

7. Slutsats - ett hållbart arbete genom rätt belastning

Belasta rätt kan man bara göra om man vet hur man ska göra. För att skapa en arbetsmiljö som är hållbar för både kvinnor och män finns det vissa områden som är angelägna att satsa på.

- Människan, tekniken och organisationen behöver kontinuerligt samverka för en bättre arbetsmiljö och ökad kvalitet på alla nivåer i organisationen.
- Det måste finnas goda förutsättningar för chefer att kunna organisera arbetet så att riskbedömningar görs och risker åtgärdas.
- Rutiner och system för att fånga upp risker och vidta åtgärder måste tydliggöras, även med bäring på risker för belastningsskada.
- Arbetsmiljökrav behöver finnas med vid upphandlingar av tjänster oavsett om det gäller manuell hantering av varor, privat omsorg eller färdtjänst.
- Det måste finnas rutiner för att underhålla och utveckla förflyttningskunskaper.

Datum: 2015-01-13

.....
Kersti Lorén, delprojektledare

.....
Minke Wersäll, projektledare

.....
Boel Callermo, projektägare

Referenser

Arbetsmiljöverket 2013. Ergonomi i kvinnors arbetsmiljö- Nationell tillsyn 2012, rapport 2013:07 Projektrapport. Stockholm.

Arbetsmiljöverket, 2013. Belastning, genus och hälsa i arbetslivet, rapport 2013:09. Kunskapssammanställning. Stockholm.

Arbetsmiljöverket 2014 Ergonomi i kvinnors arbetsmiljö
- Inspektioner med fokus på riskbedömning vid personförflyttning inom vård och omsorg, rapport 2014:05 Projektrapport. Stockholm.

Bilaga 1

Leif Häggström Nätfalk
Tel. 010-730 9632

PM

Erfarenheter av tillsyn gällande personförflyttningar vid färdtjänstresor med taxi och specialfordon.

Svårigheter och risker vid personförflyttningar förekommer vid färdtjänstresor på samma sätt som inom vården. Därför erbjöds arbetsmiljöinspektörerna som deltog i projektet "EKA Personförflyttningar" att också genomföra inspektioner av färdtjänstverksamhet. Några distrikt i landet visade intresse för detta och totalt 77 inspektioner och besök med inriktning mot personförflyttningar vid färdtjänstresor har genomförts, 13 stycken i Västerbotten, 4 st. i Västernorrland och 60 st. i Västra Götaland och Jönköping. Eftersom endast ett mindre antal inspektioner gjorts får detta ses som en pilotstudie som dock gett oss värdefulla erfarenheter inför framtida tillsynsinsatser.

Undersökningar har visat att färdtjänstförare upplever manuell förflyttning av resande som ansträngande och en bidragande orsak till akuta ryggbesvär. Det har också visats att resenärer skadas vid färdtjänstresor, vanligen vid i och urstigning av fordonet.

Färdtjänstresor görs med vanliga taxibilar eller med så kallade specialfordon. Specialfordon är fordon som är anpassade för transporter av rullstolsburna och bårtransporter. Kraven på specialfordonens funktion och utrustning utgår som regel från krav som ställs i upphandlingar. Kraven som ställs berör vanligen trafiksäkerhet och miljöfrågor medan viktiga arbetsmiljöaspekter ofta glöms bort.

Det är inte ovanligt att det vid färdtjänstresor förekommer riskfyllda personförflyttningar. Det kan vara resande med olika grader av funktionsnedsättningar som medför att de inte kan åka med allmänna kommunikationsmedel. Det innebär att de många gånger behöver hjälp vid förflyttningar i och ur fordonet och hjälp att komma från och till sin bostad. Ett exempel kan vara en rullstolsburen person som bor i en fastighet som saknar

hiss. Ibland kan det också vara problem med att kommunicera med den resande.

Ofta saknar förarna tillräckliga kunskaper om förflyttningsteknik och de risker det medför att chansa och utföra personförflyttningar på fel sätt. Otillräckliga kunskaper om olika hjälpmedel som finns för att underlätta personförflyttningar finns också. Det medför att personförflyttningarna inte kan göras på ett tillräckligt säkert och tryggt sätt vilket ökar olycksrisken för både förarna och dem som nyttjar färdtjänsten.

Informationen till färdtjänstföraren om den resandes funktionsnedsättning och vad som krävs vad gäller kunskaper, bemanning och utrustning för att kunna genomföra säkra förflyttningar är också ofta otillräcklig.

Vid de inspektioner som gjordes besökte inspektörerna företag som utför färdtjänsttransporter där de träffade arbetsgivare och skyddsombud. De kontrollerade bl. a om arbetsgivarna hade undersökt om det förekom belastningsergonomiska risker i verksamheten och om de gjort något för att åtgärda de risker som finns.

Följande är exempel på frågor som berörts vid inspektionerna:

- förekommer belastande arbetsställningar och arbetsrörelser vid olika arbetsmoment t ex vid förflyttningar i och ur fordonet, gångstöd, förflyttningar i trappor, förflyttningar mellan säte/stol och rullstol.
- används specialfordon när så krävs för att förflyttningar av resande ska kunna utföras utan att färdtjänstförarna skadar sig.
- finns den arbetsutrustning som behövs för säkra förflyttningar t ex glidbrädor, trappklättrare, snurrplattor.
- har färdtjänstföraren kunskaper, erfarenhet och förutsättningar för att utföra arbetet/förflyttningarna på säkert sätt.
- finns möjlighet till pauser, raster och återhämtning.
- finns tid för att begära hjälp när så krävs, använda hjälpmedel mm.
- arbetets organisering.
- stress och arbetstempo.
- upplevda besvär, anmälda tillbud och arbetsskador samt registrerad sjukfrånvaro med belastningsorsak.

Vid inspektionerna noterades brister hos arbetsgivarna gällande kunskaper om systematiskt arbetsmiljöarbete. Det saknades också i många fall rutiner för att regelbundet undersöka vilka risker för belastningsskada som finns i verksamheten, bedöma hur allvarliga riskerna är och vidta de åtgärder som fordras. Vi såg också brister vad gäller dokumentation av riskbedömningar och handlingsplaner.

Andra viktiga delar som brister var introduktionen av nyanställda, utbildning i förflyttningsteknik för förarna samt rutiner för anmälan av tillbud och olycksfall. Kunskaper saknades också ofta om vilka hjälpmedel som finns för att underlätta personförflyttningar. Tillgång till lämpliga hjälpmedel ex trappklättrare saknades också i många fall.

Kontakter har tagits med representanter för kommuner och landsting t ex färdtjänsthandläggare och biståndshandläggare samt kollektivtrafikmyndigheten för att få kunskaper om hur arbetsmiljön beaktas vid t ex upphandlingar och hur informationen till färdtjänstföretagen om de resandes funktionsnedsättning fungerar.

Erfarenheter och synpunkter som kommit fram efter samtal med de inspektörer som inspekterat färdtjänst och taxi är följande:

- Det var positivt att komma ut och inspektera i en ny bransch och att få kontakt med trafikhuvudmännen.
- Informationen till taxiföretagen och chaufförerna om vilket hjälpbehov den person de ska hämta har, och vilka resurser som krävs brister. Frågor som kan ställas är t ex; vilken typ av bil behövs, behöver man ha med förflyttningshjälpmedel, kommer körningen att ta mer tid än normalt, behöver man vara två personer som hjälps åt.
- Det behövs en bättre samverkan mellan kommunernas färdtjänsthandläggare - biståndshandläggare, kollektivtrafikmyndigheten (som upphandlar åt kommunen) och taxiföretagen för att bestämma vad som krävs för att transporter ska kunna genomföras på ett säkert sätt.
- För stort fokus på personförflyttningar kan göra att man missar andra arbetsmiljöproblem i branschen.

- Det är viktigt att det vid upphandling av färdtjänst och taxiresor ställs arbetsmiljökrav så att chaufförerna kan utföra sitt arbete utan att riskera sin hälsa.
- De hjälpmedel som används, t ex trappklättrare, får inte vara för stora och tunga och därmed svåra att hantera.
- Användningen av hjälpmedel kräver kunskaper och vana. Att t ex bara vid något enstaka tillfälle förflytta en person i en trappa med trappklättrare medför att det känns osäkert för den som hanterar trappklättraren och också otryggt för den rullstolsburne.
- Om personer med fysisk funktionsnedsättning som har stort hjälpbehov t ex bor i en fastighet utan hiss bör trapphiss ordnas eller annan lämpligare bostad föreslås.
- Att hemtjänsten ofta har samma behov av hjälpmedel för förflyttningar som de som utför färdtjänst.

Vad vi har lärt oss

Arbetsmiljökrav bör finnas med vid upphandling av färdtjänst.

Det kan t ex vara:

- Att fordonen ska vara utformade och utrustade med tanke på förarnas arbetsmiljö.
- Att hjälpmedel som underlättar t ex trappklättrare ska finnas att tillgå vid behov.
- Att bemanningen kan anpassas till de krav som ställs vid transporten.
- Att förarna har tillräckliga kunskaper om de hjälpmedel som används.
- Att förarna har de kunskaper om ergonomi och personförflyttningar som fordras.

Det är också viktigt att färdtjänstföretagen och förarna får tillräcklig information om de resandes funktionsförmåga från kommuner, landsting och via transport-samordnare så att transportererna kan genomföras på ett säkert sätt både för chaufförer och resande.

För att säkerställa en god arbetsmiljö är det grundläggande att ledningen för färdtjänstföretagen har goda kunskaper om systematiskt arbetsmiljöarbete så att riskbedömningar görs och så att arbetsmiljörisker åtgärdas för att förhindra arbetsskador och arbetssjukdomar.

ARBETSMILJÖ
VERKET

Arbetsmiljöverket
112 79 Stockholm
Besöksadress Lindhagensgatan 133
Telefon 010-730 90 00
E-post: arbetsmiljoverket@av.se
www.av.se

Den här rapporten kan laddas ner från vår webbplats
www.av.se/publikationer/rapporter/

ISSN 1650-3171

Vår vision: *Alla vill och kan skapa en bra arbetsmiljö*